

VZPON IN PADEC PREŠERNOVEGA GLEDALIŠČA

Aleš Gabrič, Prešernovo gledališče v Kranju 1945–1957 (separat). Dokumenti Slovenskega gledališkega muzeja, št. 76/77, Ljubljana 2001, 123 strani.

Pri zbirki Dokumenti, ki jo izdaja Slovenski gledališki muzej, je pred kratkim izšla monografija dr. Aleša Gabriča, ki obravnava Prešernovo gledališče v Kranju med letoma 1945 in 1957. Njen avtor je zgodovinar - znanstvenik, ki gledališče opazuje predvsem od zunaj. Prešernovo gledališče je zato umeščeno v zgodovinsko okolje, ki se razteza daleč prek njegovih zidov. Takšen pristop h gledališki zgodovini je pri nas redek, vendar ob avtorju, ki velja za najboljšega poznavalca slovenske kulturnopolitične zgodovine po letu 1945, ne preseneča.

Delo je zasnovano na arhivskem gradivu, del podatkov pa je avtor črpal tudi iz skromne literature. Dokumente je zbiral iz fondov najvišjih državnih in političnih ustanov, ki jih hrani Arhiv Republike Slovenije, ter iz fondov kranjskih mestnih oblasti v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, prebrskal pa je tudi ustrezne zbirke Slovenskega gledališkega muzeja in Gorenjskega muzeja v Kranju. Na podlagi zbranih virov je nastala knjiga, razdeljena na tri poglavja s številnimi podpoglavji. Delo je opremljeno z znanstvenim aparatom, omejenim na navedbe virov in literature, kar je, mimogrede, njegova prednost in ne slabost.

Prvo poglavje nas popelje v leto 1945, ko so se kranjski gledališčniki iz predvojnih amaterskih odrov združili v enotno gledališče, ki so ga kmalu poimenovali Prešernovo. Ansambel je sprva plul po amaterskih vodah, vendar se je v nasprotju z željami oblasti že oziral po profesionalizaciji svojega odra. Prva amaterska sezona je minila uspešno, na pragu druge sezone pa je kranjskim gledališčnikom zaradi neurejenih pogojev dela in vpletanja politike začela pohajati sapa. Sposobnejši so bežali v poklicna gledališča, drugi pa so iz sezone v sezono pripravili manj premier in predstav. V opisih vpletanja politike v življenje gledališča se zrcali socialistična realnost časa, v katerem je gledališče vzniknilo in delovalo, kljub razmeroma skromnim virom pa je nazorno prikazano tudi vsiljevanje ideologije v amaterskih časih Prešernovega gledališča.

Prelomnica v delovanju kranjskega gledališča je bila njegova profesionalizacija ob kulturnem prazniku leta 1950. Drugo poglavje umesti gledališče v kulturno okolje Kranja in Slovenije, predstavi pa tudi najodmevnejše predstave in odzive publike. V prvih letih profesionalnega dela si je gledališče prislužilo sloves enega najbolj eksperimentalnih gledališč v Sloveniji, zbudilo pa je tudi pozornost oblasti, ki je začela po krajšem kulturnopolitičnem predahu znova spodbujati amatersko ustvarjalnost in približevanje umetnosti ljudstvu. Eksperimentalna uprizoritev drame Maksima Gorkega Na dnu je odmevala celo na kongresu SZDL spomladi 1953. Ob tej priložnosti se je Prešernovega gledališča lotil vodilni ideolog slovenske kulturne politike Boris Zihlerl, ki mu, kot pravi avtor, kakršenkoli navdih modernosti ni sodil v koncept kulture za delavce. Zaradi zunanijh pritiskov se je repertoar v naslednjih letih nekoliko "umiril", čeprav so kranjski gledališčniki tu in tam še vedno presenečali z izbiro dramskih besedil, denimo konec leta 1954 s prvo uprizoritvijo Sartrovega dela pri nas.

Zadnje, najobsežnejše poglavje se spopade z enim od največjih kulturnopolitičnih škandalov v Sloveniji - z ukinitevjo poklicnega Prešernovega gledališča leta 1957. Kulturni škandal par excellence, kot ga imenuje avtor, je umeščen v družbeno in politično okolje sredine petdesetih let, v pravkar uvedeni sistem družbenega upravljanja in okvire nedavno sprejete gledališke zakonodaje. Družbeno upravljanje je bilo oblika nadzora nad kulturo, saj so imeli v upravnih odborih kulturnih ustanov večino tako imenovani zunanji člani, ljudje, ki jih je v kulturo običajno zaneslo iz politike, ukinjanju poklicnih gledališč oziroma njihovi reamaterizaciji pa je formalno utrla pot nova gledališka zakonodaja, sprejeta leta 1956. Pogojem, ki jih je poklicnim odrom predpisoval zakon, je Prešernovo gledališče sicer zadostilo, vendar je bila njegova usoda bolj ali manj že zapečatená. Pobuda za ukinitvev poklicnega gledališča je prišla od zgoraj, iz partije, ta pa je neprijetno nalogo potisnila v roke SZDL in sindikatom, s čimer je skušala zadevi nadeti videz demokratičnosti.

Avtor prepričljivo pojasni, zakaj se je oblast lotila ukinjanja profesionalnih gledališč, pri čemer poudarja zazrtost partije v preteklost, v čas pred drugo svetovno vojno, ko so bila kulturna društva vpeta v politične boje, v čas, ki ga ni mogoče primerjati s kulturnimi razmerami v petdesetih. Ob tem opozarja na preživetje delitev kulture na

delavsko, ki da se lahko uspešno razvija le v amaterskih okvirih, in manj zaželeno elitno kulturo, ki naj bi se razraščala znotraj profesionalnih kulturnih ustanov. V petdesetih letih so se amaterska kulturna društva znašla v krizi, njihov razmah pa naj bi zavirale prav profesionalne kulturne ustanove, zato so jih skušale oblasti čimveč ukiniti oziroma amaterizirati. Avtor opozarja tudi na specifiko dogajanja okrog ukinitve Prešernovega gledališča, ki ga ni zaznamovala le ena najdemokratičnejših javnih razprav tistega časa, temveč tudi različna mnenja politikov. Niti pa so bile vendarle v rokah tistih, ki so bili vnaprej odločeni ukiniti poklicno gledališče v Kranju, kar jim je ob nespoštovanju nedavno sprejete gledališke zakonodaje uspelo 1. oktobra 1957. Ukinitvev Prešernovega gledališča je še dolgo odmevala v kulturnih in političnih krogih, spomin na ustanovo, ki se je že usidrala v svojem mestu in med svojo publiko, pa ni zbledel. Kljub ukinitvam nekaterih poklicnih gledališč, poleg kranjskega tudi ptujskega in koprškega, se je kri-

za amaterskih kulturnih društev nadaljevala, pogubnost politike pa je menda spoznal tudi Boris Zihlerl, ki naj bi nekoč dejal: "*Tisto z ukinjenim gledališčem je bilo premalo premišljeno.*" Zgodba o prvem poklicnem Prešernovem gledališču je s tem sklenjena.

Gabričeva knjiga se resda vrti okrog Prešernovega gledališča, vendar posega tudi v širši politični prostor, zato ni le prispevek k domači gledališki zgodovini, temveč k slovenski polpretekli zgodovini nasploh. Celovit prikaz zgodovine Prešernovega gledališča in prek njega kulturne politike med letoma 1945 in 1957 pa ni njena edina odlika. Knjigo odlikuje tudi berljivost oziroma tekoč ritem, ki ga le tu in tam prekine daljši citat. Premišljeno izbrani odlomki iz arhivskih dokumentov pa dela vsebinsko ne kazijo, nasprotno, današnjemu bralcu težko razumljive poteze minule oblasti najverodostojneje izpričujejo prav njene lastne besede.

Mateja Režek